

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIşANLARI*

Kurtuluş DEMİRKOL**

ÖZ

Bu makalenin konusu Osmanlı hapishane personeli temelinde Edirne vilayeti hapishane çalışanları ve özellikle gardiyanlarıdır. Makale başarılı bir kurumsallaşma için finansmanın yanında yetkin personele duyulan ihtiyacın önemini vurgulamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu hapishane çalışanları Edirne vilayeti örneği üzerinden bu şekilde tahlil edilmiştir. Makale bu bağlamda; başarılı bir kurum ihdası için yeterli finansal kaynakların tedariki yanında özlük hakları konusundaki düzenlemelerin uzman personel istihdam etmede öncelikli şart olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı hapishane çalışanları, gardiyan, Edirne vilayeti, kurumsallaşma, düzenleme.

OTTOMAN PRISON STAFF: THE CASE OF EDİRNE PROVINCE

ABSTRACT

The subject of this article is to examine the prison staff and especially prison guards of the Edirne province by taking the Ottoman prison staff into consideration. The article attempts to emphasize the importance of the need of professional staff for a successful institutionalization in addition to required finance. To do this, it analyzes the Ottoman prison staff by taking the Edirne province as a case. In this respect, it argues that in order to establish a successful institution, making regulations pertaining to staff must be given priority in addition to supplying required finance.

* Bu makale “II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri” adlı doktora tezinden üretilmiřtir.

** Yrd. Doç. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İřletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, Kocaeli, E-mektup: kdemirkol@gtu.edu.tr.

Keywords: Ottoman prison staff, prison guards, Edirne province, institutionalization, regulation.

Giriş

Bu makalenin konusu başta gardiyanlar olmak üzere Edirne vilayeti örneğinde Osmanlı'da hapisane çalışanlarıdır. Osmanlı hapisane personeli ile ilgili yapılmış tek müstakil çalışma Fatmagül Demirel'e ait makaledir¹. Demirel çalışmasında temel dayanak olarak 1876 yılında gardiyanlar hakkında çıkarılan ilk talimatname ile 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ni almıştır. Demirel, Tanzimat, Sultan Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerini bir bütün olarak ele almış, II. Meşrutiyet Dönemi'nde gardiyanların değişen özlük haklarına değinmemiştir. Osmanlı hapishaneleri hakkında yazılmış olan kapsamlı eser² Gültekin Yıldız'a aittir. Yıldız, eserinde hapisaneleri 1839-1908 yılları arasında incelemiş ve adı geçen dönemde gardiyanlarla ilgili daha ziyade personel yetersizliğinden kaynaklanan asayiş olaylarına değinmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Kent Schull, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı hapisanelerini incelediği doktora tez çalışmasının³ beşinci bölümünde Osmanlı hapisane çalışanlarını değerlendirmiştir. Schull, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki hükümetlerinin hapisane çalışanlarını daha profesyonel hale getirmek için asker kökenlilerden oluşturmaya çalıştığını ve bu konuda başarılı olduklarını kendisine temel argüman olarak almış ve konuyu bu çerçevede incelemiştir.

Bu makalede başarılı bir kurum ihdası için finansmanın yanında yetkin personele duyulan ihtiyacın önemi analiz edilecektir. Bunun için Osmanlı İmparatorluğu hapisane çalışanları Edirne vilayeti örneğinde incelenecektir. Makale, başarılı bir kurum ihdası için yeterli finansal kaynakların tedariki yanında istihdam edilecek personelin yetiştirilmesinin öncelenmesi gereken husus olduğunu tarihsel bir dönemle ilişkilendirerek savunacaktır.

¹ Fatmagül Demirel, "Osmanlı Hapishanesi'nin Gardiyanları", *Hukuk ve Adalet*, Yıl 4, Sayı 9, İstanbul 2007, s. 257-263.

² Gültekin Yıldız, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012, Kitabevi Yayınları.

³ Kent Schull, *Fielding Penal Institutions, Nation-State Construction and Modernity in The Late Otoman Empire, 1908-1919*, A Dissertation Submitted in Partial Satisfaction of The Requirements for The Degree Doctor of Philosophy in History, University of California, Los Angeles 2007.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Osmanlı İmparatorluğu hapishane çalışanlarını Edirne vilayeti özelinde incelemek için Tanzimat süreci ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda zindanların yerine hapishanelerin ihdas edilmesine dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Kurum ihdası sürecinde personel kaynaklı sorunlarda gardiyanların en önemli personel grubu oldukları vurgulanacaktır. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne göre bir hapishanede olması gereken personel ve yapacakları işler belirlenmiş olmasına rağmen; II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Edirne vilayeti genelinde Nizamname'nin öngördüğü hapishane personeli kadrosunun neden oluşturulmadığı ele alınacaktır. Vilayet genelinde gardiyan açığını kapatmak için nasıl ikame çözümler üretildiği de dikkate alınacaktır. Ayrıca personelin özellikle de gardiyanların istihdam ve alımında finansal kaynakların etkisi de tartışılacaktır.

Gardiyanlık mesleğine ehliyetli kişilerden neden talep gelmediği gardiyanlar merkeze alınarak Edirne vilayeti çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca bu inceleme esnasında mevcut sorunlara çözüm bulmak için merkezi hükümetin gösterdiği çabalar da dile getirilecektir. Fakat bu çabaların, gardiyanların özlük haklarında ve maaşlarında bir iyileştirme yapılamadığı için çözüm getiremediği savunulacaktır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde başta gardiyanlar olmak üzere hapishane çalışanlarının profesyonelleştirilmesi, İttihatçıların ortaya koyduğu hedefler, çözüm yolları da ele alınacaktır. İttihatçı ve Terakki hükümetlerinin gardiyan maaşlarını iyileştiremedikleri ve özlük hakları konusunda tatmin edici düzenlemeler yapamadıkları için profesyonel kadrolar oluşturmada başarısız oldukları ortaya konacaktır.

1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İmparatorluk ve Edirne Hapishane Çalışanları

Hapishane çalışanları hakkında yayımlanan ilk talimatname 6 Nisan 1876 tarihli Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi'dir. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin yayımlanmasıyla, Hapishaneler Gardiyanları Talimatnamesi yürürlükten kaldırılmıştır.⁴ 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin 9. Maddesi bir hapishanede olması gereken çalışanları belirlemiştir. Buna göre hapishane çalışanları, icabına göre müdür, başkâtip, ihtiyaç duyulan kadar kâtip, sergardiyan (başgardiyan), yine ihtiyaç duyulan kadar gardiyan, tabip, çamaşırcı, ihtiyaç ölçüsünde hastane hademesi, aşçı, imam, gayrimüslimler için ayrıca bir din adamı ve kadın hapishaneleri için

⁴ Demirel, *a.g.m.*, s. 258.

KURTULUŞ DEMİRKOL

kadın gardiyanlardan oluşmaktadır. Aynı nizamnamenin 9. maddesinden başlanılarak 52. maddesinin sonuna kadar, yukarıda sayılan hapisane personelinin görevleri, yetki ve sorumlulukları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.⁵

Hapishane çalışanları arasında en önemli görevi ifa eden ve en önemli yere sahip çalışanlar şüphesiz gardiyanlardır. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin yayımlanmasına kadar hapishanelerde gardiyanların görevini büyük ölçüde askerler yürütmüşlerdir. Nizamnamenin yayımlanmasından sonra ise bu görev resmi olarak gardiyanlara devredilmiştir. Artık hapishanelerin içişlerinden gardiyanlar sorumlu tutularak hapishanelerin asayiş ve inzibati daha iyi sağlanmaya çalışılmıştır. Belirtmekte fayda var ki bu nizamnamenin ortaya koyduğu hedefler. Uygulamada mevcut durum çok değişmemiştir.

20 Şubat 1880 tarihinde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Edirne'nin vilayet hapishanesi şehir gibi harabe haline gelmişti. Hapishanenin hem iyi bir onarıma hem de personele ihtiyacı vardı. Hapishane için ihtiyaç duyulan personel, henüz daha 1880 Hapishaneler Nizamnamesi yürürlüğe girmediğinden Düstur'da kayıtlı olan esaslara ve Usulü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu Muvakkatı'nda gösterilen hükümler esas alınarak düzenlenmişti.

Dâhiliye Nezareti'nden ödenek isteyen Edirne vilayetinin istediği personel ve personel için talep edilen maaşlar şu şekildeydi:

Tablo 1: 20 Şubat 1880 Tarihinde Edirne Vilayet Hapishanesi'nin İhtiyaç Duyduğu Personel ve Talep Edilen Maaşları

Görev	Müdür	Kâtiplik+Muavinlik	Başgardiyan	Gardiyan	Nisa Gardiyan
Maaş	850 kuruş	650 kuruş	450 kuruş	9x200=1.800	200 kuruş

Kaynak: BOA, ŞD. MLK. 1910/32

⁵ Aynı yerde, s. 257-258. Nizamname için bakınız; BOA, DH. MB. HPS. M. 1/2; BOA, TFR. 1. M; 1/1, Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1838-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 2002, s. 298-308; Yıldız, *Mâpusane*, s. 475-489.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Tablo 1'e göre Edirne Merkez Hapishanesi'nin ihtiyaç duyduğu personel sayısı 13 kişiden ibaretti. Bu sayı mahkûm sayısına ve şartlara göre değişebilmekteydi. En fazla maaşı müdür alırken en düşük maaşı ise gardiyanlar almaktaydı. Gardiyan maaşı bu dönemde müdür maaşının dörtte birinden daha azdı. Bununla birlikte kadın gardiyan maaşı ile erkek gardiyan maaşı yukarıdaki tabloya göre eşitti. Hâlbuki hiç bir dönem kadın gardiyanların maaşları ile erkek gardiyanların maaşları eşit olmamış, aynı işi yapan kadın gardiyanların maaşları erkek gardiyanlardan her zaman çok daha düşük olmuştu. Tablodaki maaşlar vilayetin talep ettiği maaşlardı. Fakat talep edilen maaşlarla verilen maaşlar farklıydı.

Yukarıdaki tabloya ve daha sonra yayımlanacak olan 1880 Nizamnamesi'nde belirlenmiş görevlilere ek olarak vilayet hapishanelerinde bir de genel müfettişlik kadrosu vardı. Fakat 1900 yılının Eylül ayında Edirne Merkez Vilayeti Hapishanesi Genel Müfettişi Seyit Mustafa Bey emekliye sevk edilmişti. Bu memuriyet kadrosu da lağvedilmişti.⁶ 1906 yılının Kasım ayında ise ordudan emekli İsmail Hakkı Bey'in ailesinin kalabalık olması sebebiyle emekli maaşının yetmediği ve kendisine bir iş verilmesi hususundaki dilekçesi, Şura-yı Devlet tarafından değerlendirilmiş ve Edirne Merkez Hapishanesi Müfettişliği'ne tayin edilmesi uygun görülmüş, kendisine emekli maaşı ile birlikte işinden de maaş verilmesi kararlaştırılmıştı.⁷ Edirne vilayetinde 1900 yılında lağvedilen bu kadroya altı yıl boyunca ihtiyaç duyulmamıştı. Ancak kalifiye bir elemanın talebi üzerine bu kadro canlandırılmıştı. Anlaşılacağı üzere bu kadro yukarıda sayılanlar gibi olmazsa olmaz bir kadro değildi.

Konunun başında da söylediğimiz gibi hapishane personeli için çıkarılan ilk talimatname gardiyanlar hakkındadır. Böyle olması doğaldır. Çünkü hapishane personelinin en önemli figürü gardiyanlardır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İmparatorluk genelindeki tüm hapishanelerden personel hakkında mahallinden detaylı bilgiler istenmiş ve bu bilgiler taşradan merkeze gönderilmiştir. Fakat Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde bu şekilde düzenli bilgi veren cetveller yoktur. Ama şunu net bir şekilde söyleyebiliriz; Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar hapishane personeli hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersizdi. Nitelik bakımından yetersizliğin en önemli sebebi gardiyan maaşlarının düşük

⁶ BOA, DH. MKT. 2405/110.

⁷ BOA, İ. DH. 1439/1323.L.6.

KURTULUŞ DEMİRKOL

olmasından dolayı bu mesleğe ehliyet sahibi kişilerden talep olmamasıydı.⁸ Maaşların düşük olmasının yanı sıra mahkûmlar kadar olmasa da gardiyanlar da hapishanenin fiziki şartlarının kötülüğünden direkt olarak etkilenmekteydi. 1908 yılında, II. Meşrutiyet ilan edilmeden az evvel dahi Edirne vilayetinin bazı kaza hapishanelerinde gardiyanlar için ayrılan mahaller yeterli değildi. Gardiyanlar için yeni yerlerin yapılmasına ihtiyaç vardı.⁹ Mevcut yerler ise hapishanelerin içinde olduğundan hapishanenin kötü şartlarından hapishane çalışanları doğrudan etkilenmekteydi.¹⁰ Kendilerine ait özel alanları olmayan ya da yeteri kadar olmayan gardiyanlar mahkûmlarla sadece aynı ortamı paylaşmıyorlar, aynı yemeği de yemek zorunda kalıyorlardı. Çorlu kazasından gardiyanlara yemek olarak ne verileceği sorusuna, Dâhiliye Nezareti'nin verdiği cevap şöyleydi: Düstur'un üçüncü cildinde yazılı olan hapishane talimatının on ikinci maddesinin son fıkrasında, hapishanelerde görevli olan gardiyanlara, mahkûmlara verilen tayinin aynısının verilmesi açıklandığı üzere, Çorlu Hapishanesi'nde görevli gardiyan Hacı Haşim Ağa'ya aynı şekilde verilmesi uygundur.¹¹ Öte yandan gardiyanlara sadece tayinat değil, elbise verilmesi konusu da nizamnamede açık bir şekilde belirtilmemiştir.¹² Fakat kimi hapishane yöneticileri inisiyatif kullanarak bu konuda harcamalar yapmıştı. Hâlbuki merkezi yönetim gardiyanlara elbise ve tayinat verilmemesi yönünde karar almıştı. Dolayısıyla bütçeler buna göre dağıtılmıştı. Hatta bazı vilayetlere nizamname gereği ayrılması gereken ödenek dahi ayrılmamış ihtiyaç duyulandan daha az ödenek gönderilmişti. Hülasa sayıları az olan gardiyanların maaşları yetersiz olduğu gibi en doğal hakları olan elbise ve kendilerine özel yemekten de mahrum bırakılmışlardı. 13 Eylül 1882 tarihli mazbataya göre durum böyleydi. Fakat bir yandan yönetim gardiyanlarının hem sayılarını hem maaşlarını hem de özlük haklarını arttırmak istemektedir.¹³

⁸ Demirel, *a.g.m.*, s. 262.

⁹ BOA, DH. MKT. 1208/66.

¹⁰ Gümüşhane Hapishanesi'nde biri hapishane personeline diğeri mahkûmlara ait iki oda vardı. Bu odalar rutubetli, adeta leş kokan çok pis kokulu yerlerdiler. Ahmet Ali Gazel, "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, 2010, s. 147.

¹¹ BOA, DH. MKT. 492/60.

¹² 14 Temmuz 1893 tarihli Fransızcadan tercüme edilen hapishanelerin genel durumunun da anlatıldığı örnek nizamnameye göre gardiyanlara zabıtalara verildiği gibi resmi elbise verilmesi gerekli görülüyordu. Hatice Akın, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 3, 2011, s. 30.

¹³ BOA, ŞD. DH. 2455/53.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Yukarıda saydığımız tüm olumsuzluklardan dolayı gardiyanlık o dönemde pek cazip bir meslek değildi. Dolayısıyla gardiyanlığa yeterince talep yoktu. Bu nedenle 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne aykırı olarak okuma yazma bilmeyen, ehil olmayan kişiler gardiyan olarak işe alınmaktaydı. Fakat okuma yazma bilen kişilerden bir talep geldiği zaman yönetim mevcut gardiyanları değiştirme yoluna gitmekteydi.¹⁴ Yalnızca alternatifini bulunduğu zaman değil, personelin yetersizliği ve suiistimali tespit edildiği zaman da yönetim bu konulara duyarlı kalmamıştı. Örneğin 1890 yılında, Gümülcine Hapishanesi Başgardiyanı Ahmet Ağa'nın okuma ve yazma bilmediği için hapishanelerle ilgili talimatın ahkâmına uygun olmayan hareketlerde bulunduğu, ayrıca mahkûmları hükümet konağının bahçesinde ziraat işlerinde çalıştırdığı yönünde şikâyet vuku bulmuştu. Durumun araştırılarak, gereğinin yapılması Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne vilayetine bildirilmişti.¹⁵ Yapılan teftiş sonucunda Gümülcine Hapishanesi Başgardiyanı Ahmet Ağa'nın okuma yazma bilmediği, hapishaneler talimatlarına uymayan hareketler içerisinde bulunduğu ve mahkûmları kanunen serbest olmayan bir takım işlerde çalıştırdığı için bundan sonraki memuriyetinin mahzurlu olduğuna karar verilmişti.¹⁶

Esasında yönetim, personelin ehil ve ehliyetli olmasını göz ardı etmiş değildi. 1895 yılında Şumnu muhacirlerinden Ömer Hakkı isimindeki zat, öteden beri Tekfurdağı (Tekirdağ) Hapishanesi başgardiyanlığını vekâleten yürüttüğünü, buraya asaleten tayin edilme arzusunu bir dilekçe ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişti. Tekfurdağı sancağında yapılan tahkikat sonucunda adı geçen kişinin bu işi yapacak ehliyete sahip olduğu anlaşıldığından Tekfurdağı Hapishanesi başgardiyanlığı görevine asaleten atanmıştı.¹⁷ Her iki örnekte de yönetim liyakati esas almıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ödeneksizlik yönetimin elini kolunu bağlamaktaydı. Öyle ki 1904 yılında dahi Edirne vilayetinin bazı kaza hapishanelerinde gardiyan olmadığı için bu vazifeyi jandarmalar yürütmekteydi. Kanuna göre jandarmaların sadece hapishanelerin dışındaki olaylara müdahale hakkı vardı. Dolayısıyla kazalara ihtiyaç duyulan gardiyan tayinlerinin yapılması gerekmekteydi.¹⁸ Nitekim aynı yıl bu yönde bir çabayı görüyoruz. Mürefte kaza hapishanesi hakkında Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi ile Müdde-i Umum Muavini tarafından kaleme alınan ve bir takım mütalaalar

¹⁴ Demirel, *a.g.m.*, s. 262.

¹⁵ BOA, DH. MKT. 1781/46; BOA, DH. MKT. 1802/53.

¹⁶ BOA, DH. MKT. 1737/74.

¹⁷ BOA, DH. MKT. 392/83.

¹⁸ BOA, DH. MKT. 900/70.

KURTULUŞ DEMİRKOL

içeren yazı Edirne Valiliği vasıtasıyla Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'na gönderilmiş ve Komisyon tarafından değerlendirilmişti. Değerlendirme sonucunda Mürefte kazası ile birlikte, Keşan, Şarköy, Eceabat, Hayrabolu ve Çorlu kazaları hapishanelerine yüz ellışer kuruş maaşla birer gardiyan görevlendirilmesi uygun görülmüştü.¹⁹ 1904 yılının Şubat ayında alınan bu karar Ağustos ayında Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve Şura-yı Devlet'in aldığı kararlar Gelibolu sancağı dâhilinde Keşan, Şarköy, Eceabat, Mürefte, Tekfurdağı sancağına bağlı Hayrabolu, Çorlu kazaları hapishanelerinde yüz ellışer kuruş maaşla birer gardiyan görevlendirilmesi kararlaştırılmıştı.²⁰ Yine Tekfurdağı sancağına bağlı olan Malkara kazasında ise bir yıl önce 1903 yılında bir gardiyan,²¹ Cısr-i Mustafapaşa kazasında ise iki gardiyan görevlendirilmişti.²² 1903-04 yıllarında yapılan bu atamalar tabii ki vilayet genelinde yapılan ilk gardiyan atamaları değildi. Önceki yıllarda da vilayet genelinde gardiyanlar görev yapmıştı. Örneğin Keşan kazasının hapishanesine 1889 yılında bir gardiyan atanmıştı.²³ Fakat ne daha önceki atamalar ne de yapılan son atamalar ihtiyaca cevap verebilecek düzeyde değildi. İhtiyaca cevap verememesi bir yana atanan gardiyanların liyakat sahibi olmaması beraberinde ciddi sorunları getirmişti. Kırkkilise Hapishanesi'nde gardiyanların mahkûmlara yaptığı kötü muamele ve attığı dayak, onları özel işlerinde kullanmaları, bir erkek mahkûma gardiyanlar tarafından yapılan cinsel taciz,²⁴ Gümülcine Hapishanesi'nde mahkûmlara yapılan kötü muamele ve ekonomik istismar,²⁵ Dedeğaç kazasına bağlı Sofulu kazasının hapishanesinde mahkûmlara işkence yapıldığına dair duyum²⁶ gibi sorunlar gardiyanların ehil olmamasından kaynaklı sorunlardı.

Hapishanenin en üst rütbeli görevlisi ise "Müdür" idi. Edirne vilayeti genelinde müdür kaynaklı pek bir sorun yaşanmamıştı. Hatta 1888 yılında, Edirne Vilayet Hapishanesi müdürü Şevket Bey, devlete olan güzel hizmetlerinden bahsederek rütbe-i salise ile ödüllendirilmesini istemiş, bu isteği sadrazamlık tarafından kabul edilmişti.²⁷ 1904 yılında ise Edirne

¹⁹ BOA, DH. TMİK. S. 50/48.

²⁰ BOA, İ. DH. 1426/1322.C.24.

²¹ BOA, DH. MKT. 734/13.

²² BOA, DH. MKT. 716/24.

²³ BOA, DH. MKT. 734/13.

²⁴ Demirel, *a.g.m.*, s. 261.

²⁵ BOA, TFR. I. SL. 219/21844.

²⁶ BOA, TFR. I. ED. 3/226.

²⁷ BOA, İ. DH. 1073/84128.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Valiliği tarafından Edirne Merkez Vilayet Hapishanesi Müdürü Zekeriya Efendi'nin hüsn-ü hizmetinden dolayı rütbe-i salise ile ödüllendirilmesi teklif edilmişti.²⁸ Görüldüğü üzere müdür merkezli sorunlar yaşanmadığı gibi aksine değişik tarihlerde vilayet hapishanesi müdürleri ödüllendirilmişlerdi. Bu durumun en önemli nedeni gardiyanların aksine müdürlerin ehliyet sahibi kişilerden seçilmiş olmasıydı. Yine gardiyanlık mesleğinden farklı olarak müdürlük makamına talep vardı. II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1912 yılında Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi'nde gardiyan maaşları 200 kuruş iken müdür maaşının 1.000 kuruş, 1914 yılında 1.400 kuruş olduğu göz önüne alınırsa bu talebin nedeni anlaşılır.

2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İmparatorluk ve Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları

a. İmparatorluk Hapishane Çalışanları

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı hapishaneleri için çok önemli ve dikkate değer bir dönemdir. İttihatçıların devir aldıkları miras genel olarak, harabe binalar, kötü koşullar, genel bir çürüme, firar ve suiistimal gibi çözülmesi pek de kolay olmayan sorunlardı. İttihatçılar sorunu birbiriyle ilgili şu üç cephede ele almıştır: 1- Yeni hapishanelerin inşası 2- Yeni hapishane rejim ve organizasyonları 3- Hapishane kadrosunun profesyonelleştirilmesi.²⁹

İttihatçıların hapishane reformu içinde hapishane personelinin profesyonelleştirilmesi önemli bir yer tutmuştur. Nitekim 1911-1912, 1914 ve 1917 yıllarında yapılacak hapishane reformlarına veri toplamak amacıyla istenen bilgiler arasında hapishanelerdeki personel sayısı, görevleri, isimleri, işe başlama tarihleri ve aldıkları maaşlar vardır. Bunun yanında dönem içinde sıkça yayımlanan tamimlerle hapishane personelinin kalitesinin yükseltmek istendiği açıkça gözükmektedir.

4 Ocak 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından yayımlanan umumi tamimle İttihatçılar, II. Meşrutiyet Dönemi'nde hapishane çalışanları ile ilgili ilk önemli adımı atmış oluyorlardı. Bu tamim İmparatorluk hapishanelerinin boş olan müdürlük kadrolarına ceza kanunlarını gereği kadar bilen, güzel ahlak sahibi kişilerin atanması gerektiğini tebliğ ediyor ve

²⁸ BOA, DH. MKT. 865/7.

²⁹ Schull, *a.g.t.*, s. 216-217.

KURTULUŞ DEMİRKOL

bu göreve öncelikli olarak askeriye'den ayrılmış veya emekli olmuş subayların getirilmesini emreliyordu. Gardiyan olabilmek için okuma ve yazma bilmek zorunlu hale getiriliyor, askeriye'den ayrılmış düşük rütbeli subay olmak öncelik sebebi sayılıyordu.

Yukarıdaki tebliğin üzerinde bir yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Dâhiliye Nezareti tebligata uygun hareket edilmediğini yaptığı tetkikat sonucu anlamıştı. Bazı hapishanelerin yöneticileri muktedir ve ehil olmayan kişilerden oluşuyor, gardiyanların çoğu okuma ve yazma bilmiyordu. Dâhiliye Nezareti aynı tebliği tekrar İmparatorluk hapishanelerine gönderiyor ve ek olarak yeni atanacak müdür ve memurların özgeçmişlerinin bir suretinin Nezarete gönderilmesini istiyordu. Gardiyanların niteliğini arttırmak isteyen Hapishaneler Müdüriyeti kendisine mutad olarak gönderilen hapishane personeli hakkındaki vukuat cetvellerine gardiyanların özgeçmişlerini ve okur-yazar olup olmadıklarının yazılmasını istiyordu.³⁰ İttihatçılar hapishane müdür ve gardiyanlarının özellikle asker kökenli olmasını istiyordu. Hapishaneleri dolayısıyla mahkûmları disipline etmek isteyen İttihatçılar bunu ancak iyi disipline edilmiş müdür ve gardiyanlarla yapabileceklerini düşünüyorlardı. Toplum içinde en iyi disiplin almış kişiler şüphesiz askerlerdi. Dolayısıyla hapishane personelinin asker kökenlilerden oluşturulmaya çalışılması İttihatçılar için önemli bir hedefti.

Esasında Dâhiliye Nezareti, 1912 yılının Ocak ayında yayınladığı ilk tebligatta yapmak istediği işin zor olduğunu itiraf ediyordu. Avrupa'da hapishane çalışanları bir takım sınavları geçerek hapishane personeli olabiliyorlardı. Bu sınavların neticesinde ancak nitelikli kişiler hapishane personeli olabiliyor ve bu kişiler işlerini mükemmel bir şekilde yerine getiriyorlardı. Avrupa hapishane çalışanları mahkûmları ıslah ediyor, mahkûmlar cezalarını çektikten sonra güzel ahlak ve meslek sahibi topluma yararlı bireyler haline geliyorlardı. Dönemin idarecileri Avrupa hapishanelerine karşı oldukça iyimser bir algıya sahiptiler. Aynısını Osmanlı hapishanelerinde yapmak isteyen İttihatçılara göre önlerindeki en büyük engel maaşların düşük olması ve standart olmaması idi. Hal böyle olunca nitelikli şahıslar gardiyanlık gibi mesleklere talep göstermiyorlardı. İşte bu yüzden en azından hapishane müdürlerini asker kökenli az da olsa ceza

³⁰ BOA, DH. MB. HPS. 148/112.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

kanunlarını bilen, gardiyanları ise mümkünse düşük rütbeli asker kökenli ama mutlaka okuma ve yazma bilen kişilerden seçmeye çalışıyorlardı.³¹

İttihatçılar esasında doğru tespit yapmışlardı. Eğer hapishaneler dolayısıyla mahkûmlar ıslah edilecekse öncelikle hapishane personelinin ve özellikle gardiyanların ıslah edilmesi gerekliydi. Fakat İttihatçılar her ne kadar doğru tespit yapmış olsalar da ödeneksizlik daha açık bir ifadeyle parasızlık personelin ıslahı konusunda en büyük engeldi. Örneğin Edirne vilayetinin Gümülcine sancağına bağlı İskeçe kazasında gardiyan maaşlarının düşüklüğünden dolayı kimse bu işe rağbet etmiyor dolayısıyla kaza hapishanesinde görev yapacak bir gardiyan bulunamıyordu. Çözüm olarak gardiyan maaşı İskeçe kazasında 150 kuruştan 200 kuruşa çıkarılıyordu.³² Hapishane personelinin kalitesini arttırmak isteyen yukarıdaki tebligatla hemen hemen aynı tarihte gerçekleşen bu olay İttihatçıların önündeki en büyük engeli ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Gardiyan maaşları gerçekten düşüktü, hapishane çalışanlarını nitelikli şahıslardan oluşturma çabasının önündeki en büyük engel buydu. 1911-1912 Hapishane Islahatı, 1912 yılının hemen başında hapishane çalışanlarının da ıslahı için ilk ciddi adımı atmıştı. Fakat İmparatorluğun dört bir yanından gardiyan maaşlarının arttırılması için Dâhiliye Nezareti'ne müracaatlar geliyordu. Bu müracaatlara verilen cevap, zam isteği ancak Meclis-i Mebusan'da kabul olunursa zam yapılabileceği şeklindeydi.³³

13 Nisan 1912 tarihinde gardiyanlara henüz zam yapılmamış olsa da başta gardiyanlar olmak üzere hapishane personeli disipline edilmeye

³¹ BOA, DH. MB. HPS. M. 2/118; XIX. yüzyıl ortalarında Avrupa'da gardiyanların çoğu asker kökenliydi. Gardiyanların kendilerine özel eğitim almaları ancak 1870'lerden sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İttihatçıların yapmaya çalıştıkları şey ilk değildi. Bu yöntem daha önce Avrupa'da denenmişti. Ufuk Adak, *XX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabri Sürgevil, İzmir 2006, s. 82.

³² BOA, DH. MB. HPS. 85/17; DH. MB. HPS. 144/21.

³³ Manisa için BOA, DH. MB. HPS. 85/52; Yalova DH. MB. HPS. 85/53; Kalecik DH. MB. HPS. 85/54; Akşehir DH. MB. HPS. 85/55, ilgili kataloglara bakıldığında örnekler çoğaltılabilir.

KURTULUŞ DEMİRKOL

çalışılıyordu. Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti³⁴ bazı hapishanelerde mahkûm ve tutukluların duvarları delerek firara kalkıştıklarını yapılan haberleşmeler sonucu öğrenmişti. Burada önemli olan nokta firara kalkışan suçluların elinde hapishane duvarlarını delecek alet ve edevatın olmasıydı. İttihatçılar hapishanelerdeki asayiş ve intizamsızlığın farkında idi ve bu duruma son vermeye karar vermişlerdi. Artık hapishane ve tevkifhane memur ve gardiyanları Nizamname’de de yazılı olduğu üzere her sabah ve akşam hapishane ve tevkifhanelerin içini ve dışını en ücra köşelerine kadar kontrol edecekler, mahkûm ve tutukluların üzerlerini arayacaklar, geceleri sık sık teftişler yapacaklardı. Mülkiye memurları da hapishane personeli teftiş etmekle görevlendiriliyorlardı. Gardiyanların mahkûmlarla olan kanun dışı alış-verişleri biliniyor ve ilan ediliyordu. Vazifelerini yapmayan veya suiistimal edenlerin görevine derhal son verilecekti.³⁵ Hapishane gardiyanlarını disipline etmek için adımlar atılmaya başlanmıştı.

Hapishaneler Müdüriyeti mevcut memur ve gardiyanları ıslah etmeye çalışırken İmparatorluğun dört bir yanından maaşlara zam talep edildiği gibi ayrıca yeni kadrolar için ödenekler isteniyordu. Hapishane ve tevkifhanelerde özellikle kadın ve erkek gardiyan açığı vardı. Hapishaneler Müdüriyeti, Maliye Nezareti’nden bütün bunlar için bütçesine ek zam istiyordu. Müdüriyet’in bir tespiti çok önemliydi. Hapishane ve tevkifhane memur ve gardiyanlarının maaşları gerçekten de bir insanın geçimini sağlayacak, hayatını idame ettirecek düzeyde değildi. 20 kuruş maaş alan gardiyanlar dahi vardı. Bu kadın gardiyanların bir kısmına verilen maaştı. Hal böyle olunca çoğu yerde kadın gardiyan bulunamıyordu. Maaşlar en azından bir insanın geçimini sağlayacak düzeye gelmeliydi. Bütün bunlardan öte bu maaşlarla nitelikli elemanlar bulunamadığı için hapishanelerde asayiş sağlaması neredeyse imkânsızdı. Maaşlara mutlaka zam yapılmalıydı ve mevcut gardiyan sayısı artırılmalıydı. Özellikle Rumeli ve başka yerlerde yeni inşa edilmiş hapishanelere personel alımı için Müdüriyet’in 60.000 kuruş ilave bütçeye ihtiyacı vardı. Maliye Nezareti, Hapishaneler Müdüriyeti’nin ek bütçe talebini 27 Mayıs 1912 tarihinde reddediyordu. Hazinesin zor durumu istenen ek ödeneğin verilmesini mümkün kılmıyor fakat Maliye Nezareti bir yıl sonraki bütçe için bu isteği dikkate alabileceğini belirtiyordu.³⁶ Fakat yeni yılın bütçesi yapılırken de

³⁴ 1911-1912 Hapishane Islahatı’nın yaptığı önemli bir değişiklik “Hapishaneler İdare-i Umumiyesi”ne son vererek Nisan 1912’de “Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti”ni kurmak oldu. BOA, DH. MB. HPS. 71/31.

³⁵ BOA, DH. MB. HPS. 3/35, lef 2; DH. MB. HPS. 145/30.

³⁶ BOA, DH. MB. HPS. 85/87.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

hapishane memur ve gardiyanlarının maaşları arttırılmıyordu. 1911-1912 Hapishane Islahatı'nın tam olarak hayata geçirilememesinin en önemli sebeplerinden biri olan Trablusgarp Savaşı bu sefer maaşlara zam yapılmasına engel oluyordu. Maaşlara zam yapılmıyordu ama bazı hapishanelere mevcuda ilaveten yahut hiç olmayan yerlerde yeni memur ve gardiyan alımı için bütçeye bir miktar tahsisat veriliyordu.³⁷

Sorun olduğu gibi ortada duruyordu. Örneğin Edirne vilayeti sancaklarından olan Gümölcine'ye bağlı Eğridere kazasında yine aynı sebepten maaşların düşük olmasından dolayı gardiyanlığa talep yoktu. Sancak yönetimi maaşın 150 kuruştan 300 kuruşa çıkarılması halinde gardiyan bulunabileceğini ifade ediyor fakat bu istek karşılık bulmuyordu. Vilayet genelinde gardiyanların aldıkları maaş neyse Eğridere'ye de ancak o miktar tahsis ediliyordu³⁸.

b. Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları

28 Ocak 1912 tarihinde, hapishane çalışanlarının ıslahı İttihatçılar tarafından henüz daha yeni başlatılmışken Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi'nin personel sayısı ve aldıkları maaşlar aşağıdaki gibiydi.

Hapishane-i Umumi'de hiyerarşinin en üstünde olan ve 1.000 kuruş maaş alan bir müdür vardı. Müdülden sonra 500 kuruş ile en yüksek maaşı kâtip almaktaydı. Hapishane doktorunun aldığı maaş ise 250 kuruştı. Başgardiyan 400 kuruş maaş almaktaydı. Hapishane-i Umumi'de toplam 10 gardiyan görev yapmaktaydı ve her birinin aldığı maaş 200 kuruştı. Hapishane-i Umumi'de saydıklarımızın dışında 2 kişi daha çalışmaktaydı. 150'şer kuruş maaş alan bu çalışanlardan biri Hapishane Hastanesi'nin hademesi diğeri ise Hapishane Müdürü'nün muamelat hademesiydi. 8 Nisan 1911 tarihinde görevine başlayan başgardiyan 25 Ekim 1911 tarihinde bu görevinden istifa etmişti. Yerine ise sadece 5 gün sonra hapishane gardiyanlarından birisi taltif edilerek başgardiyan olarak atanmıştı. Yine hapishane gardiyanlarından birisi görevinden istifa etmiş yerine dışarıdan bir kişi alınarak göreve başlatılmıştı. Daha sonra istifa eden başka bir gardiyanın yerine jandarmadan ayrılma bir kişi gardiyan olarak atanmıştı.

³⁷ BOA, DH. MB. HPS. 86/5.

³⁸ BOA, DH. MB. HPS. 86/6.

KURTULUŞ DEMİRKOL

Nisa (kadın) Hapishanesi'nde ise 2 kadın gardiyan görev yapmaktaydı. Bunlardan birinin maaşı 200, diğerinin 150 kuruştı. Muhtemelen bu gardiyanlardan biri tevkifhane gardiyanıydı. Yine kuvvetle muhtemel maaş farkının sebebi buradan kaynaklanmaktadır.

Tevkifhane memuruna vekillik yapan kişi 250 kuruş maaş alırken tevkifhane kâtibinin ve başgardiyanın maaşları ise 300'er kuruştı.³⁹ Cetvelde tevkifhane personeli memur, kâtip ve başgardiyan olmak üzere 3 kişiden ibaretti. Tevkifhanede başgardiyan olduğuna göre gardiyan da olması gerekmektedir. Fakat cetvelde tevkifhane gardiyanı olarak çalışan kimse gözükmemektedir.

Yine 1912 yılının başlarında sancak merkezlerine baktığımızda Gümülcine sancağında 1 memur, 1 kâtip ve 4 gardiyan görev yapmaktaydı. Gümülcine Sancak Hapishanesi'nin en üst düzey yöneticisi olan memur 350 kuruşla en yüksek maaşı almaktaydı. Onu 300 kuruşla kâtip takip ederken gardiyanların maaşı ise 200'er kuruştı.⁴⁰

Tekfurdağı Sancak Hapishanesi'nin en üst düzey yöneticisi ise bir başgardiyanı. Bunun dışında hapishanede 1 kâtip ve 3 gardiyan daha görev yapmaktaydı. Nisa Hapishanesi'nde ise sadece 1 kadın gardiyan vardı. Başgardiyan ve kâtip 300'er kuruş maaş almaktaydılar. Erkek gardiyanlar 200'er kuruş maaş almaktayken kadın gardiyanın maaşı ise sadece 50 kuruştı.⁴¹

Kırkkilise (Kırklareli) Hapishanesi'nin yöneticisi Gümülcine'de olduğu gibi bir hapishane memuruydu. Hapishane'de bir başgardiyan ve 4 gardiyan görev yapmaktaydı. Kadın Hapishanesi'nin personeli ise bir kadın gardiyanıydı. Memur 440 kuruş maaş almaktayken başgardiyan 300, gardiyanlar 215'er kuruş maaş almaktaydılar. En düşük ücret ise 100 kuruş alan kadın gardiyanın maaşıydı.⁴²

Gelibolu Hapishanesi'nin personeli 1 memur, 1 kâtip ve 3 gardiyanı oluşmaktaydı. Memur 350, kâtip 300, gardiyanlar ise 200'er kuruş maaş almaktaydılar.⁴³

³⁹ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 35.

⁴⁰ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 10.

⁴¹ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 13.

⁴² BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 16.

⁴³ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 23, 28.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Dedeğaç Sancak Hapishanesi 300 kuruş maaş alan bir başgardiyanın yönetimindeydi. Kâtip ise 350 kuruş maaş almaktaydı. Sancak Hapishanesi'nde görev yapan 3 gardiyandan her birinin maaşı ise 200 kuruştı. Kadın Hapishanesi'nin gardiyanı Fatma Hanım ise 70 kuruş maaş almaktaydı.⁴⁴

Vilayete bağlı kaza hapishanelerinin her birinde personel olarak yalnızca 1 gardiyan görev yapmaktaydı. Sadece Mürefte ve İnöz kazalarında erkek gardiyanın yanında 1'er tane kadın gardiyan vardı. Kaza hapishanelerinin neredeyse tamamına yakınında kadın hapishaneleri olmadığı için kadın gardiyan da yoktu. Kaza hapishaneleri gardiyanlarının aldıkları maaş 150 kuruştı. Bunun iki istisnası vardı; Keşan Hapishanesi'nde görev yapmakta olan gardiyan diğer kazalarda görev yapmakta olan gardiyanlardan farklı olarak 200 kuruş maaş almaktaydı. İkinci olarak Ortaköy Kaza Hapishanesi'nde görev yapmakta olan gardiyan ise 75 kuruş maaş almaktaydı. Burada görev yapmakta olan gardiyanın bu işi vekâleten yürütmesi maaşının diğer kaza gardiyanlarından düşük olmasının muhtemel sebebidir.

Maaş konusu ilgi çekicidir. Yukarıdaki tabloya baktığımızda aynı işi yapan hapishane çalışanlarının farklı maaşlar aldıklarını görmekteyiz. Hapishane-i Umumi ve sancak hapishanelerinde çalışmakta olan gardiyanların tamamı 200 kuruş maaş alırken, Kırkkilise Hapishanesi gardiyanları diğer sancaklardan farklı olarak 215 kuruş maaş almaktaydılar. Yine kaza hapishanelerinde istihdam edilen gardiyanların maaşları 150 kuruş iken Keşan kazasında çalışan gardiyanın maaşı 200 kuruştı. Hapishane-i Umumi başgardiyanın maaşı 400 kuruştı. Sancak hapishanelerinde ise başgardiyanlar 300 kuruş maaş almaktaydılar. Hapishane-i Umumi'de kâtip 500 kuruş maaş alırken sancaklarda bu rakam 300 ve 350 kuruştı ve sancakların kendi arasında da standart yoktu. Hapishane-i Umumi çalışanlarının sancak ve kaza hapishaneleri çalışanlarından daha yüksek maaş alması doğaldı. Fakat sancak hapishanelerinin kendi arasında da bir standart yoktu. Her ne kadar maaş konusunda bir standart olmasa da maaşlar arasında ciddi bir fark da yoktu. Fakat kadın gardiyanların maaşlarının tamamı birbirinden ayrı olduğu gibi aralarında ciddi farklar da vardı. Hapishane-i Umumi'de görev yapan iki kadın gardiyanın maaşları 200 ve 150 kuruş gibi iki farklı rakam iken üç sancakta çalışan her bir kadın gardiyanın maaşları 100, 70 ve 50 kuruş

⁴⁴ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/57, lef 27, 39, 43, 45.

KURTULUŞ DEMİRKOL

olmak üzere üç farklı rakamdı. Kazalarda çalışan iki kadın gardiyanın maaşları ise 57 ve 30 gibi çok düşük ve birbirinden farklı iki rakamdı. Hülasa vilayet genelinde çalışan 7 kadın gardiyanın maaşlarının tamamı birbirinden farklıydı.

1912 yılının başlarında Edirne vilayeti hapishanelerinin durumu yukarıdaki gibiyken 1914 yılında yani yaklaşık 2 yıl sonra durum tablo 2'deki gibiydi.

Tablo 2: 1914 Yılında Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Çalışanlar ve Maaşları

Mülahazat	Mahal-i müdüriyet	Esame-i Memurin	Adet	Ayık Tahsisat	Senelik Tahsisat
	Edirne Sancağı	Hapishane Müdürü	1	1.400	
	"	Hapishane Kâtibi	1	600	
	"	Hapishane Başgardiyanı	1	450	
	"	Tevkifhane Kâtibi	1	400	
	"	Tevkifhane Başgardiyanı	1	350	
	"	Tabip	1	250	
	"	Hapishane Gardiyanı	4	1.000	
	"	Tevkifhane Gardiyanı	4	800	
	"	Nisa gardiyan	1	200	
	"	Nisa Tevkifhane Gardiyanı	1	150	
	"	Müdüriyet Muamelatı Hademesi	1	150	
	"	Hastane Hademesi	1	150	
		Toplam		5.900	70.800
	Uzunköprü	Gardiyan	1	150	
	Dimetoka	Gardiyan	1	150	
		Toplam		300	3.600
	Tekfurdağı	Hapishane Kâtibi	1	300	
	"	Hapishane Başgardiyanı	1	300	
	"	Hapishane Gardiyanı	3	600	
	"	Nisa gardiyan	1	50	
		Toplam		1.250	15.000
	Çorlu	Gardiyan	1	150	
	Malkara	Gardiyan	1	150	
	Hayrabolu	Gardiyan	1	150	
		Toplam		450	5.400
	Gelibolu	Hapishane Kâtibi	1	300	
	Gelibolu	Hapishane Başgardiyanı	1	350	
	Gelibolu	Hapishane Gardiyanı	3	600	
		Toplam		1.250	15.000
	Mürefte	Gardiyan	1	150	
	Mürefte	Nisa gardiyan	1	57	
	Eceabat	Gardiyan	1	150	
		Toplam		357	

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

			Toplam		109.800
		YEKÜN		357	109.800
	İnöz Kazası	Gardiyan	1	150	
	İnöz Kazası	Nisa gardiyan	1	30	
	Şarköy Kazası	Gardiyan	1	150	
			Toplam	687	8.244
	Kırkkilise	Hapishane memuru	1	440	
	“	Hapishane gardiyanı	2	430	
	“	Nisa gardiyan	1	100	
			Toplam	970	11.640
	Lüleburgaz	Gardiyan	1	150	
	Babaeski	“	1	150	
	Pınarhisar	“	1	150	
	Vize	“	1	150	
			Toplam	600	7.200
Vilayetten 16 Teşrinievvel 1329 tarihli tahrirata melfuf cetvel mucibince kaydı icra olunmuştur.				11.407	13.6884
Vilayetten 26/27 Temmuz 330 tarihli tahriratta yazılan 13 Ağustos 330 tarihli derkenar üzerine buraya işlenmiştir.				30	360
			Toplam	11.377	136.524

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 154/14, sayfa 95-96.

Tablo 2, 1914 yılına ait maaşları göstermektedir. 1912 ve 1914 yıllarını karşılaştırdığımızda vilayet genelinde hapishane personelinin sayısında ciddi bir artış ya da azalma olmadığı gibi maaşlar da neredeyse aynıdır. En fazla artış Hapishane-i Umumi Müdürü'nün aldığı maaşta gerçekleşmiştir. Müdür maaşı 1.000 kuruştan 1.400 kuruşa çıkmıştır. Yine Hapishane-i Umumi'nin gardiyan maaşları 50 kuruş artarak 200'den 250 kuruşa çıkmıştır. Kaza gardiyanlarının maaşlarında ise herhangi bir artış gerçekleşmemiştir. Sancak hapishaneleri personelinin maaşlarında da bir değişiklik olmadığı gibi maaşlar konusunda yine bir standart yoktur.

Yukarıda gözüken, Vilayet Hapishanesi çalışanlarının maaşlarına yapılan zamlar İmparatorluğun tüm hapishanelerinde gözüken bir zam değildir. Bu zam Edirne vilayetine mahsustur. Vilayet merkezinde bulunan tevkifhane memurluğu kadrosu lağvedilmiştir. 500 kuruş olan tevkifhane memurluğu maaşının 200 kuruşu Hapishane Müdürü'nün maaşına eklenmiştir. Geriye kalan 300 kuruşun 200 kuruşu her birinin maaşına 100 kuruş olarak kâtiplerin, 100 kuruşu ise 50'şer kuruş zam olarak başgardiyanların maaşına eklenmiştir. 1912'den farklı olarak boş bulunan 1 gardiyanlık kadrosunun maaşı ise Vilayet Hapishanesi'nde görev yapan 4 gardiyanın maaşına 50 kuruş eklenerek dağıtılmıştır.

KURTULUŞ DEMİRKOL

Dolayısıyla Edirne vilayetinin hapisane personeline ait olan 1914 yılı ödeneği 1912 yılı ödeneği ile neredeyse aynıdır. 1912'den farklı olarak sadece müdürlük maaşı için 200 kuruşluk bir tahsisat verilmiştir. Diğer artışlar ise lağvedilen bir kadronun tahsisatının ve boş bulunan bir gardiyanlık kadrosunun maaşının diğer hapisane çalışanlarının maaşlarına eklenmesiyle meydana gelmiştir. Hülasa 1912 yılındaki maaşlarla 1914 yılındaki maaşlar müdür maaşı dışında aynıdır.

1917 yılında hapisane personelinin vilayet genelindeki sayısı İmparatorluk I. Dünya Savaşı'nın içinde olmasına rağmen 1912 ve 1914 yıllarından çok farklı değildi. Vilayet merkezinde bulunan Hapishane-i Umumi yine bir müdürün yönetimindeydi. Sancak merkezlerinden yalnızca Kırkkilise'de hapisanenin idaresi bir müdür tarafından yerine getirilmekteydi. Gelibolu'da hapisane yöneticisi memur, Tekfurdağı Hapishanesi'nde başgardiyan idi. Vilayet hapisanelerinde çalışan 4 kâtibin ikisi Edirne Vilayet Hapishanesi'nde görev yaparken biri Tekfurdağı, diğeri ise Gelibolu Hapishanesi'nde çalışmaktaydı. Kırkkilise sancağında bu kadro boştu. Vilayet genelinde toplam 41 gardiyan vardı. En fazla gardiyan, mahkûm ve tutuklu Vilayet Hapishanesi'ndeydi. 13 gardiyanın çalıştığı Vilayet Hapishanesi'ni sırasıyla 5 gardiyanla Kırkkilise Hapishanesi ve 4'er gardiyanla Tekfurdağı ve Gelibolu hapisaneleri izlemekteydi. Kazaların tamamında gardiyan kadroları 1'er kişiliktir ve bunun dışında başka personel yoktur. Bazı kazalarda bu kadro da boştur. Lalapaşa, Eceabat, İnöz, Şarköy ve Mustafapaşa kazalarında gardiyan yoktur. Adı geçen kazalardan Eceabat'ta bu görevi jandarma yerine getirirken diğer kazalarda kimin yerine getirdiğine dair bir bilgi yoktur. Fakat kuvvetli olan ihtimal adı geçen kazalarda da bu görevi jandarmanın yerine getirdiğidir. Çünkü geleneksel olarak gardiyanların olmadığı yerlerde bu görevi jandarma üstlenmekteydi.⁴⁵

Görüldüğü üzere 1912 yılından başlayarak 1917 yılına kadar vilayet genelinde hapisane personelinin sayısını ve 1914 yılına kadar aldıkları maaşları inceleyebiliyoruz. Süreç içerisinde hapisane personelinin sayısında da kayda değer bir düşüş veya artış yoktur. Yine süreç içinde başta özellikle sancak ve kaza hapisaneleri olmak üzere personelin aldıkları maaş 1914 yılına kadar neredeyse hiç değişmemiştir. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle tüm devlet çalışanlarının olduğu gibi gardiyanların da dâhil olduğu hapisane çalışanlarının maaşları yarı yarıya düşürülmüştür.⁴⁶

⁴⁵ BOA, DH. MB. HPS. 143/93; DH. MB. HPS. M. 26/74.

⁴⁶ BOA, DH. MB. HPS. 90/79.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Burada cevabını aradığımız iki soru vardır: Birincisi yukarıdaki hapisane personelinin özellikle gardiyan sayısının mahkûm ve tutuklu sayısına göre yeterli olup olmadığı sorusudur. İkinci soru ise maaşların yeterli olup olmadığı sorusudur. İkinci sorunun cevabını İmparatorluk hapisane çalışanlarını anlatırken verdik. Maaşlar kesinlikle yetersizdir ve asgari yaşam şartlarını sağlayacak düzeyde değildir.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda var ki Edirne Hapishane-i Umumi'sindeki personel çeşitliliği 1880 Hapishaneler Nizamname'sinin hedeflediği noktadadır. Nizamname'nin 9. maddesi bir hapisanede görevli olması gereken personeli sıralamaktadır. Buna göre her hapisane personeli, icabına göre bir müdür, bir başkâtip, ihtiyaç duyulan kadar kâtip, bir sergardiyan (başgardiyan), yine ihtiyaca cevap verebilecek kadar gardiyan, tabip, çamaşırcı, ihtiyaç ölçüsünde hastane hademesi ve her hapisane için bir aşçı ve bir imam ve gayrimüslimler için ayrıca din adamı ve kadın hapisaneleri için kadın gardiyanlardan oluşur. Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumi'si, Nizamname'de olması gereken personelin aşçı ve din adamı dışında hepsine sahiptir. Mahkûmlara günlük iâşe olarak verilen ekmek dışarıdan satın alma yoluyla temin edildiğinden aşçı istihdam edilmemiştir. Dolayısıyla bir hapisanede olması gereken tüm personel din adamı dışında vardır. İmparatorluk vilayet hapisanelerinin tamamında durum hemen hemen böyledir.⁴⁷ Sancaklarda da durum buna yakinken kaza hapisanelerinde sadece bir gardiyan olması buraların çok küçük olması ve mahkûm sayısının azlığındandır.⁴⁸ Din adamının olmaması Edirne Vilayeti Hapishanesi'ne özgü bir durum değildir. Hapishanelere tayin edilecek imam için bütçede tahsisat olmaması İmparatorluk hapisanelerinin tamamında bu kadronun boş kalmasına sebep olmuştur.⁴⁹

Önemli sorunun cevabını esasında Hapishaneler Müdüriyeti vermişti. 10-15 Ocak 1912 tarihli İstanbul Hapishane-i Umumi'si ile Hapishaneler Müdüriyeti arasındaki yazışmaya göre 7 mahkûma 1 gardiyan Avrupa standartlarına yakın bir sayı idi.⁵⁰ 28 Ocak 1912 tarihinde Edirne Hapishane-i Umumi'sinde toplam 13 gardiyan görev yapmaktaydı. Yaklaşık iki yıl sonra 1913 yılının sonu ve 1914 yılının başlarında Edirne Hapishane'sinde 12 gardiyan vardı.⁵¹ 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla Edirne

⁴⁷ BOA, DH. MB. HPS. 154/14; BOA. DH. MB. HPS. 143/93.

⁴⁸ BOA, DH. MB. HPS. 154/14; BOA. DH. MB. HPS. 143/93; Schull, *a.g.t.*, s. 241.

⁴⁹ BOA, DH. MB. HPS. 89/8.

⁵⁰ BOA, DH. MB. HPS. 85/23; Schull, *a.g.t.*, s. 250.

⁵¹ BOA, DH. MB. HPS. 154/14, sayfa 95.

Hapishane-i Umumi'sinde 258 erkek, 4 kadın toplam 262 mahkûm vardı.⁵² Buna göre 1914 yılının başlarında yaklaşık olarak 1 gardiyana 22 suçlu düşmekteydi. 1917 yılında Edirne Hapishane-i Umumi'sindeki erkek, kadın toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 291 kişiydi. Görevli gardiyan sayısı ise 13'tü. Buna göre 1917 yılının başlarında yaklaşık olarak yine 1 gardiyana 22 suçlu düşmekteydi.⁵³ Aradan 3 yıl geçmesine rağmen oran yine aynıdır. Bu oran Avrupa standartlarının yaklaşık olarak üç katıdır. Vilayet Hapishanesi'nde her ne kadar Avrupa standartlarına uygun sayıda gardiyan istihdam edilmemiş olsa da Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemlerinden farklı olarak hapishane personeli artık 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü görevlilerden oluşmaktadır.

3. Gardiyanların Özlük Hakları

Gardiyanların maaşlarına zam yapılmadığı gibi gardiyanlar devlet memurlarının sahip oldukları haklara da sahip değillerdi. Devlet memurları yıllık izinlerinde doğal olarak maaşlarını almaktaydılar. Gardiyanlar bu haktan mahrum bırakılmışlardı. 31 Kasım 1912 tarihinde İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'nin başgardiyanı Hüseyin Rüştü'nün yıllık izninde maaşını almak için verdiği arzuhal Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve olumsuz sonuç çıkmıştı. Senede 1 ay izinleri olan gardiyanlar, memurlardan farklı olarak izinli oldukları müddet boyunca maaş alamayacaklardı.⁵⁴ 31 Ağustos 1910 tarihine ait tahriratta gardiyanlar memur sınıfına dâhil edilmişlerdi. 15 Mayıs 1911 tarihine ait tahriratta gardiyanlar bu sefer hademe sınıfına sokulmuşlardı. Bu iki karar da Şura-yı Devlet'te alınmıştı. Dolayısıyla hangi kararın geçerli olduğu tam olarak bilinmemekteydi. 28 Ağustos 1912 tarihinde Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne gardiyanların hangi sınıfa ait olduklarını yukarıdaki tahriratları referans göstererek sormuştu. Sorunun cevabı Mutasarrıflık için önemliydi. Gardiyanlar askerlik hizmetine alındıkları takdirde eğer memur iseler maaşları düzenlenecek ve yerlerine asaleten başkası atanmayacaktı. Yok, eğer hademe sınıfında iseler maaşları kesilecek ve yerlerine asaleten yenileri atanacaktı. Dâhiliye Nezareti verdiği cevapta Şura-yı Devlet'in aldığı son kararın geçerli olduğunu, gardiyanların hademe sınıfından sayıldıklarını ve görev yaptıkları müddet boyunca maaş verileceğini dolayısıyla askere alınan gardiyanların yerlerine yenilerinin asaleten tayin

⁵² BOA, DH. MB. HPS. 149/9, lef 1.

⁵³ BOA, DH. MB. HPS. 143/93; DH.MB.HPS.M. 26/74.

⁵⁴ BOA, DH. MB. HPS. 87/36.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

olunacağını bildirmişti.⁵⁵ Anlaşılacağı üzere gardiyanlar devlet memuru olarak kabul edilmemişler dolayısıyla devlet memurlarının sahip oldukları özlük haklarına da sahip olamamışlardı. Bu haklardan en önemlisi olan her devlet memurunun sahip olduğu emeklilik hakkı yine gardiyanların sahip olmadıkları haklardandı.⁵⁶

İzmit Mutasarrıfı emeklilik konusunu çok güzel bir şekilde dile getirmişti. Mutasarrıfın anlatımıyla; Gayet düşük bir maaşla uzun seneler suçlular arasında geceli-gündüzlü vazifelerini yerine getirdikleri halde emeklilik hakkından mahrum olmaları gardiyanları gelecek endişesi ile ümitsizliğe düşürmekteydi. Gardiyanlar da bu hakka sahip olmalıydılar. Kandıra Hapishanesi gardiyanları verdikleri dilekçeyle, diğer devlet müstahdemlerinin sahip olduğu emeklilik hakkını istemekteydiler.

Hakikaten 25-30 sene kadar hayatının büyük bir kısmını suçlular arasında vazife yaparak geçiren bir hapishane gardiyanının aldığı maaş giderlerini karşılamaktan çok uzaktı. İşten atılması veya vefatı halinde ailesinin perişan ve sefil olması kaçınılmazdı. Gelecek umuduyla dolu olan bir memurun vazifesini daha iyi yerine getireceği açıktı. Bu yüzden bu gibi müstahdemler hakkında adil bir karar verilmesi gerekmektedir.⁵⁷

Maaşları asgari geçim seviyesinin altında kalan, memur sınıfına dâhil edilmeyen dolayısıyla bir memurun sahip olduğu özlük haklarından mahrum bırakılan gardiyanlık mesleğine talep olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Bütün bunlar İmparatorluk hapishanelerinde gardiyan merkezli birçok sorunu doğurmuştur. 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Çorum Hapishanesi'nde mahkûmlarla içki içen Gardiyan Hacı Mehmet'in mahkûmlar tarafından öldürülmesi,⁵⁸ Sinop Hapishanesi'nde bol miktarda kama ve kesici alet bulunması⁵⁹ bu örneklerden bazılarıdır. Örnekler çoğaltılabilir. Mahkûmların hapishaneye birçok silah ve kesici alet sokmaları ve hapishanelerdeki görevlilere suikast düzenlemeleri artık çokça görülen olaylardan olmuştu. Nitekim yüzbaşı rütbesinde olan hapishane görevlilerinden Faik Efendi bir idam mahkûmu tarafından şehit edilmişti. Dâhiliye Nezareti bu olaylar karşısında tekrar aynı emri vermişti. Hapishaneler en ücra köşelerine kadar ve mahkûmlarla görüşmek isteyen

⁵⁵ BOA, DH. MB. HPS. 87/14.

⁵⁶ BOA, DH. MB. HPS. 85/24.

⁵⁷ BOA, DH. MB. HPS. M. 10/21.

⁵⁸ BOA, DH. MB. HPS. 87/23.

⁵⁹ BOA, DH. MB. HPS. 147/21.

KURTULUŞ DEMİRKOL

ziyaretçilerin de üstleri çok iyi bir şekilde aranacaktı. Görevini ihmal eden memur ve gardiyanların görevine derhal son verilecekti.⁶⁰

29 Temmuz 1913 tarihinde İmparatorluk hapishanelerinde kesici ve delici aletlerin sayısı oldukça artmıştı. Mahkûmlar birbirlerine, gardiyanlara ve jandarmalara saldırmaktaydı. Ayrıca ellerindeki aletlerle hapishanelerin duvarlarını delerek firar etmeye başlamışlardı.⁶¹

Sorunun kaynağı elbette belliydi. Hapishane personeli ve özellikle gardiyanlar. Özlük haklarında hiçbir düzelme yapılmayan ve maaşları çok düşük olan gardiyanların az olan maaşları dahi düzenli olarak ödenmemekteydi. Hâlbuki diğer inzibat memurlarının polis ve jandarmanın maaşları düzenli olarak verilmekteydi. 12 Ağustos 1913 tarihinde hapishanelerde görevli memur, müstahdem ve gardiyanların maaşlarının polis ve jandarma gibi düzenli ödenmesi tüm vilayetlerdeki defterdarlıklar ile müstakil vilayetlerdeki muhasebeciliklere telgrafla tebliğ edilmişti.⁶² İttihatçılar maaşlara zam yapamamasalar da en azından düzenli ödeme yaparak şartları bir nebze olsun düzeltmeye çalışıyorlardı.

17 Eylül 1913 tarihinde ise Nezaret, yayınladığı genel tahriratla o ana kadarki en önemli adımını atıyordu. Nezarete göre vilayet, liva ve kaza hapishaneleri memur ve müstahdemlerinin seçilmeleri esnasında hal ve tavırları şimdiye kadar layıkıyla araştırılmamıştı. Dolayısıyla memurlar arasında bir takım iktidarsız ve ehil olmayan kişiler vardı. Bu durum hapishanelerin idare ve inzibat probleminin çıkmasına sebep oluyordu. Nezaret öncelikle bu sorunu halletmeye karar vermişti.

Nezaret bu tarih itibarıyla artık hapishane personelinin seçimi için mahalli komisyonlar kurulmasına karar vermişti. Vilayetlerde, hapishanelerin kontrol edilmesiyle görevli olan istinaf, bidayet-i ceza reisleri ile istinaf veya merkez müddei umumileri ve merkez müstantıklardan biri ve jandarma kumandanları veyahut vekillerden ve merkez kaymakamlarıyla, sıhhiye müfettişlerinden oluşan bir komisyon oluşturulacaktı.

⁶⁰ BOA, DH. MB. HPS. 148/30.

⁶¹ BOA, DH. MB. HPS. 86/27, lef 5.

⁶² BOA, DH. MB. HPS. 89/7, lef 3.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

Sancak merkezlerinde ise bidayet mahkemesi ceza reisleri ve müddei-i umumileri ve müstantıkları ile jandarma bölük komutanları ve belediye tabiplerinden oluşan başka bir heyet kurulacaktı.

Vilayet ve sancaklarda kurulan bu heyetler memur ve müstahdemlerin iş ve hallerini araştırarak, yapılan araştırmanın sonunda işe güce yaramayan, emniyet ve itimada layık olmayanların hemen hizmetlerine son verilecekti. İşine son verilenlerin yerlerine ise yenileri alınacaktı. İşte hem bu işe son verme ve hem de işe yeni personel alma sorumluluğu ve yetkisi yeni kurulacak bu heyetlere verilmişti.

Bundan sonra, tayini yeniden gerekli görülecek müdür, memur, kâtip ve gardiyanlar artık sınavla seçilecek, sınavı yeni kurulacak bu heyetler yapacaktı. Bu şekilde seçilecek memur ve müstahdemlerin memuriyetleri, mahalli idare meclisleri tarafından tasdik edilecekti. Hapishane müdür yahut memurları da heyette bulunacaklar ve işe alınacak yeni personel için oy hakkına sahip olacaklardı. Her sene gönderilmesi gerekli olan hapishane istatistik cetveli ile her hapishanede düzenli olarak tutulması gerekli olan defterlerin de bu heyetin gözetiminde hazırlanması Adliye Nezareti ile yapılan haberleşme sonucunda uygun görülmüştü. Memur ve gardiyanlar seçilirken hangi sıfatlara sahip olmaları gerektiği konusunda ise daha önce anlattığımız kriterler aynen geçerliydi.⁶³

Önemli bir adım atmış olan İttihatçılar esasında buna mecbur kalmışlardı. Her ne kadar sorunun merkezinde gardiyanlar olsa da diğer hapishane çalışanları da pek nitelikli kişilerden oluşmuyordu. Örneğin 19 Haziran 1913 tarihinde Adliye Nezareti'nden, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen belgede hapishane memurlarının okuma ve yazmayı çok az bildikleri bu yüzden de hapishane kayıtlarının düzenli olmadığı bildiriliyordu.⁶⁴ Ama yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sorunun merkezinde gardiyanlar vardı. Gardiyanlar bazen öyle şeyler yapıyorlardı ki sistemdeki çürümüşlüğü en üst noktaya taşıyabiliyorlardı. Karesi Nisa Hapishanesi Gardiyanı Mehmet Çavuş bazı kadın mahkûmları hapishane dışına çıkararak onları fuhuş yapmaya sevk ve tahrik ediyordu. Nitekim olay fark edilince Mehmet Çavuş görevden alınmış, 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Ayrıca Mehmet Çavuş'a 3 lira nakdi para cezası kesilmiş ve İstinaf Mahkemesi

⁶³ BOA, DH. MB. HPS. 148/88.

⁶⁴ BOA, DH. MB. HPS. M. 8/63.

KURTULUŞ DEMİRKOL

masrafi olarak da yine 220,5 kuruş tahsil edilmesine karar verilmişti.⁶⁵ Yetkililer sorunları örtbas etmiyor, aksine aksaklık gördükleri yerlere ciddi müdahalelerde bulunuyorlardı. II. Abdülhamid Dönemi'nde de sorunların üzerine gidiliyor, hapisaneler ve çalışanları ıslah edilmeye çalışılıyordu. Fakat II. Meşrutiyet Dönemi'nde hapisane ve çalışanlarının ıslahına daha fazla önem verildiği söylenebilir.

Gardiyanların cephesinden baktığımızda kronik sorunları çözülmemiştir. 1914 yılında da İmparatorluğun dört bir yanından maaşlara zam talepleri gelmeye devam ediyordu. Nezaret yayımladığı genel tamimle mali durum dolayısıyla gardiyan maaşlarına zam yapılmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla artık bu amaçla müracaatta bulunulmamasını istiyordu.⁶⁶ 1914 yılı önceki yıllardan pek farklı değildi. Van Valisi maaşların düşüklüğünden okur-yazar gardiyan bulamadıklarını, dolayısıyla firar olaylarının ve asayişsizliğin arttığını 100 kuruş olan maaşların en az 250 kuruşa çıkarılması halinde ehil ve okuma-yazma bilen kişilerin gardiyanlık mesleğine iltifat edeceğini yazıyordu.⁶⁷ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle maaşlar yarıya indirilmişti. Gardiyanların kötü olan durumu daha da kötüleşmişti.

Fakat bütün bu olumsuz şartlara rağmen İttihatçılar bir konuda başarı sağlamıştı. O da asker kökenlilerin hapisanede çalışmaları konusuydu. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birçok hapisane çalışmanı görevinden ayrılarak orduya katılmıştı. Bu durum Balkan Savaşları için de geçerlidir. Bu da gösteriyor ki çok sayıda asker hapisanelerde görev yapmıştır. Ayrıca hapisane yönetimlerine gönderilen dilekçeler de bu durumu teyit eder.⁶⁸

Askere alınan gardiyanların maaşları ise yerlerine vekil olarak tayin edilen yenilerine verilmiştir.⁶⁹ Terhis olup tekrar görevlerine başlayan gardiyanlar görevde olmadıkları sürenin maaşlarını alamamışlardır. Aldıkları maaş ise savaş öncesi maaşlarının yarısı kadardır. Savaşın ilerleyen aylarında birçok vilayet ve müstakil sancaktan gardiyan maaşlarının tam ödenmesi için çok sayıda talep gelmesine rağmen

⁶⁵ BOA, DH. MB. HPS. 89/23.

⁶⁶ BOA, DH. MB. HPS. M. 11/70.

⁶⁷ BOA, DH. MB. HPS. M. 14/24.

⁶⁸ Schull, *a.g.t.*, s. 250.

⁶⁹ BOA, DH. MB. HPS. 90/74.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

gardiyanlara yarım maaş verilmeye devam edilmiştir.⁷⁰ Bu durum beraberinde bir kısım gardiyanların istifasını getirmişti. Maaşların düşüklüğü zaten yeterince talep olmayan gardiyanlık mesleğine I. Dünya Savaşı sırasında talebi iyice düşürmüş, istifa eden gardiyanların yerleri doldurulamamıştı.⁷¹ Çözüm olarak bazı yerlerde mevcut gardiyanlık kadrolarının bir kısmı lağvedilerek ya da mevcut gardiyanların bir kısmının işine son verilerek oradan gelen para aynı yerde görev yapan diğer gardiyanların maaşına eklenmişti.⁷² I. Dünya Savaşı sırasında bu yöntemi benimseyen yönetim savaş başlamadan önce 1914 yılının başlarında bu yöntemin uygulanmaması için yönerge yayınlamıştı.⁷³ Savaş sırasında gardiyan maaşlarının yarıya indirilmesi Hapishaneler Müdüriyeti'nin daha önce yasakladığı yöntemi uygulamaya mecbur etmişti. Bu şekilde maaşları yükseltilecek gardiyanlara bu durumun olumsuz yansımaları ise bu küçük zam öne sürülerek kendilerine yapılmakta olan ekmeğin kesilmesi olmuştu.⁷⁴ Maaşların düşüklüğü I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar başta gardiyanlar olmak üzere hapishane çalışanlarının en büyük sorunu olmuştu. Diğer yandan maaşların arttırılamaması yönetimin nitelikli gardiyan bulmasının önündeki en önemli engeldi. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru dahi İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'de gerçekleşen firar olaylarını önlemenin gardiyan maaşlarına zam yapılmasıyla mümkün olacağı yapılan araştırma sonucu anlaşılmıştı.⁷⁵ Her ne kadar ödeneksizlik İttihatçıların elini kolunu bağlasa da İttihatçılar hapishane personelini ıslah etmek için proje üretmekten vazgeçmiyorlardı. 20 Mart 1918 tarihli tezkereye göre İttihatçılar gardiyan okulu kurmak için bir proje geliştirmişler⁷⁶ fakat bu projeyi hayata geçirememişlerdi.

Sonuç

Bu makale Osmanlı İmparatorluğu hapishane çalışanlarını genelden kopmadan Edirne vilayeti örneğinde incelemiştir. Tanzimat süreci ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda zindanların yerini hapishaneler almaya

⁷⁰ BOA, DH. MB. HPS. 91/39.

⁷¹ BOA, DH. MB. HPS. M. 22/16.

⁷² BOA, DH. MB. HPS. 91/53; DH. MB. HPS. 92/14; DH. MB. HPS. 92/38; İlgili kataloglarda bu konuda çokça örnek vardır.

⁷³ BOA. DH. MB. HPS. M. 11/70.

⁷⁴ BOA. DH. MB. HPS. 93/12.

⁷⁵ BOA. DH. MB. HPS. 161/39.

⁷⁶ Yasemin Saner Gönen, "Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı", *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, 2010, s. 183.

KURTULUŞ DEMİRKOL

başlamıştır. Yeni bir kurumun ihdas edilmesi beraberinde birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların en önemlilerinden biri başrolünde gardiyanların olduğu hapisane personeli olmuştur. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne göre bir hapisanede olması gereken personel ve yapacakları işler belirlenmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Edirne vilayeti genelinde Nizamname'nin öngördüğü hapisane personelini oluşturmak için ciddi bir çaba sarf edilmesine rağmen vilayet hapisanesi ve vilayete bağlı sancak ve kaza hapishanelerinde bu hedef tam olarak gerçekleştirilememiştir. Dönemin başlarında gardiyanların yapması gereken görevi jandarmalar ifa ederken dönemin sonunda görev asli sahiplerine yani gardiyanlara tevdi edilmek için ciddi çaba sarf edilmesine rağmen 1904 yılında dahi Edirne vilayetine bağlı bazı kazalarda gardiyan bulunmadığı için bu görev Nizamname'ye aykırı olarak jandarmalar tarafından yerine getirilmektedir. Nizamname'nin öngördüğü personelin tam olarak oluşturulamamasından daha büyük sorun mevcut personelin büyük bir bölümünün niteliksiz kişilerden oluşmasıdır. Mezkûr personelin en başında müdür gelmektedir. Dönem içinde müdürlerin başarılı olduklarını ve ehliyetli kişilerden seçildiklerini söyleyebiliriz. Fakat Edirne Vilayet Hapishanesi müdürleri dışında hapisane çalışanları niteliksiz kişilerden oluşmaktadır. Bu durumun sebebi müdür dışında hapisane personeline yeteri kadar ücret ödenmemesidir. Hapisane personeli içinde en önemli yere sahip olan gardiyanlara yeteri kadar maaş verilmediği gibi hapisane içinde kendilerine mahsus özel alanları yoktur. Gardiyanlar mahkûmlarla sürekli olarak aynı ortamı paylaşmakta ve onlarla aynı yemekleri yemektirler. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki Tanzimat Dönemi'nde mahkûmlara yiyecek olarak sadece ekmek ve su veriliyordu. Başka bir deyişle gardiyanlara yemek verilmemektedir. Bunun dışında günümüzde mutat bir uygulama olan gardiyanlara özel üniforma verilmesi o günün şartlarında uygulanmamış, inisiyatif kullanarak gardiyanlara giyecek yardımı yapan hapisane yöneticileri uyarılmış ve bu yardımlar kesilmiştir. Saydığımız tüm nedenlerden dolayı gardiyanlık mesleğine ehliyetli kişilerden talep gelmemiştir. Dolayısıyla Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde gardiyanlar okuma yazma dahi bilmeyen niteliksiz kişilerden oluşuyordu. Bu durum tüm Osmanlı hapishanelerinde merkezinde gardiyanların olduğu birçok sorun doğurmuştur. Öte yandan II. Abdülhamid Dönemi'nin ilerleyen yıllarında hapisane personeli konusuna duyarsız kalınmamış, gardiyan merkezli sorunların üzerine gidilmiş, suistimali görülen hapisane personeli görevden alınmış, cezalandırılmış alternatifi bulunduğu zaman hapisane personeli daha nitelikli kişilerden oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat hapisane personelinin başında gelen

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

gardiyanların özlük haklarında ve maaşlarında bir iyileştirme yapılamadığı için bu konuda kayda değer bir başarı sağlanamamıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde başta gardiyanlar olmak üzere hapishane çalışanlarının profesyonelleştirilmesi İttihatçılar için önemli bir hedefdir. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için İttihatçıların seçtiği yol hapishane müdürleri ve gardiyanlarını asker kökenli kişilerden oluşturmaktır. Bu konuda kısmi bir başarı sağlanmıştır. Öte yandan hapishane müdürleri ceza kanunlarını gereği kadar bilen gardiyanlar ise mutlaka okuma ve yazma bilen kişilerden oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat İttihatçılar hapishane çalışanlarının özlük haklarında ve maaşlarında herhangi bir düzeltme yapmamışlar, hatta 1911 yılında Şura-yı Devlet'in aldığı kararla gardiyanlar devlet memurluğu sınıfından çıkarılmışlar, hademe sınıfına dâhil edilmişlerdir. Yıllık izinlerinde maaş alamadıkları gibi emeklilik hakları da yoktur. Jandarma ve polis gibi diğer inzibat memurları maaşlarını düzenli aldıkları halde gardiyanlar az olan maaşlarını düzenli olarak dahi alamamaktadırlar. I. Dünya Savaşı'na girilmesinin akabinde tüm devlet memurlarının maaşlarını yarı yarıya düşürülmesi uygulaması hapishane personeli için de geçerli kılınmıştır. Maaşları yarı yarıya düşen gardiyanlar maaşlarını düzenli olarak bu dönemde almamışlardır. Bütün bu menfi şartlar gardiyanlık mesleğine talebi engellemiştir. Dolayısıyla nitelikli kişiler başta gardiyanlık olmak üzere hapishane personeli olma konusunda isteksiz davranmışlardır. Bu şartlar altında İttihatçılar başrolünde gardiyanların olduğu hapishane personelinin disipline etme başka bir deyişle profesyonelleştirme konusunda başarısız olmuşlardır. Edirne Vilayet Hapishanesi'nde 22 mahkûma 1 gardiyan düşmektedir. Bu hapishane merkez yönetiminin tahminine göre Avrupa ortalamasının yaklaşık üç katıdır. Gardiyanlar nitelikli kişilerden oluşmadıkları gibi sayısal olarak da yeterli değildirler. İttihatçılar hapishane personelinin ehliyetli kişilerden oluşturmak başka bir deyişle hapishane personelinin disipline etmek konusunda çok ciddi çaba sarf etmelerine rağmen ödeneksizlik yüzünden başarısız olmuşlardır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye - Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS.) 3/35; 71/31; 85/17; 85/23; 85/24; 85/87; 85/52; 85/53; 85/54; 85/55; 86/5; 86/6; 86/27; 87/14; 87/23; 87/36; 89/7; 89/8; 89/23; 90/74; 90/79; 91/39; 91/53; 92/14; 92/38; 93/12; 143/93; 144/21; 145/30; 147/21; 148/30; 148/88; 148/112; 149/9; 154/14; 161/39.

Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye - Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı (DH.MB.HPS.M.) 1/2; 2/118; 7/57; 8/63; 10/21; 11/70; 14/24; 22/16; 26/74.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 392/83; 492/60; 716/24; 734/13; 865/7; 900/70; 1208/66; 1737/74; 1781/46; 1802/53; 2405/110.

Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S.) 50/48.

İrade Dâhiliye (İ.DH.) 1073/84128; 1426/1322.C.24; 1439/1323.L.6.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.DH.) 2455/53.

Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı (TFR.I.ED.) 3/226.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL.) 219/21844.

Rumeli Müfettişliği Mütferrika Evrakı (TFR.I.M) 1/1.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

ADAK, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabri Sürgevil, İzmir 2006.

EDİRNE VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI HAPİSHANESİ ÇALIŞANLARI

AKIN, Hatice, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi”, *History Studies*, Cilt 3, Sayı 3, 2011, s. 23-36.

DEMİREL, Fatmagül, “Osmanlı Hapishanesi’nin Gardiyanları”, *Hukuk ve Adalet*, Yıl 4, Sayı 9, Kış 2007, s. 257-263.

GAZEL, Ahmet Ali, “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”, *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2010, s. 143-151.

GÖNEN, Yasemin Saner, “Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, 2010, s. 173-183.

SCHULL, Kent, *Fielding Penal Institutions, Nation-State Construction and Modernity in The Late Otoman Empire, 1908-1919*, A Dissertation Submitted in Partial Satisfaction of The Requirements for The Degree Doctor of Philosophy in History, University of California, Los Angeles 2007.

YILDIZ, Gültekin, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1838-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 2002.